



מריחת קרם הגנה בשבת

בימים אלה, ימי הקיץ, ובפרט בתקופת החופשה השנתית, רבים יוצאים לבלות בחיק הטבע, בחוף הים ובכל מקום, והצד השווה שבהם הוא חשיפה משמעותית לשמש יותר מאשר בשאר ימות השנה. בשנים האחרונות התפתחה המודעות לסיכון שבחשיפה לקרני השמש לזמן ממושך, ורבים מקפידים שלא לצאת אל השמש בלי למרוח על גופם קרם הגנה. בפרט בעלי עור עדין מקפידים במיוחד שבכל שהייה ממושכת בחוף למרוח את קרם ההגנה, בעוד שאחרים יעשו כן בעיקר בלכתם לחוף הים וכדומה. מתעוררת השאלה, האם מותר למרוח קרם הגנה בשבת או לא.

בבסיס הנידון בשאלה זו יש לברר האם קרם הגנה נחשב כתרופה או לא. התכשירים המצויים בשוק כוללים חומרים כימיים שונים שתפקידם לסנן את קרני השמש ולעכב את השפעתם על העור, וכן מכילים ויטמינים שונים להזנת העור. בהגדרה, תכשירים אלו אינם מיועדים לרפא כלל, ותפקידם הוא רק למנוע נזק רפואי.¹

כעיקרון, נטילת תרופות בשבת אסורה מגזירת חכמים, מחשש שמא יבוא האדם להכין את התרופה בשבת במקרה שלא תהיה מצויה לו, כולל כתישת הסממנים לצורך כך, פעולה האסורה מן התורה בכלל מלאכת "טוחן". למקורות הלכה זו עיינו שולחן ערוך (אורח חיים סימן שכח). רק דבר שדרך בריאים לקחתו בלי קשר לחולי, ומיסודו אינו מיועד לרפואה, מותר בשימוש. אמנם יש לשאול, האם דבר שמטרתו הוא מניעה והגנה מפני חולי, ייחשב כסוג של תרופה או לא.

בתלמוד ירושלמי (שבת פרק ו הלכה ב) מצינו:

"ר' יוסי בי רבי בון בשם רבי יוסי: מכה שנתרפאת, נותנין עליה רטייה, שאינה אלא כמשמרה. רבי אבון בשם רבנין דתמן: נותנין על גבי מכה בשבת, שאינו אלא כמשמרה.

אמר רבי תנחומא: חוץ מעלי גפנים, שהן לרפואה".

הסיבה שהאדם מעוניין לשים את הרטייה על המכה הוא בכדי למנוע ממנה להתחכך בבגדיו ובכך לגרום לפצע להיפתח (כך מבאר הערוך השלחן סימן שכח סעיף ל"ג). מאחר שהמטרה אינה לרפא באופן אקטיבי, אלא רק למנוע מהפצע להיפתח, אין הדבר נחשב רפואה ומותר לעשות כן בשבת, למעט כאשר מדובר בסוג רטייה (כמו עלי גפנים) שיש להם תכונות מרפאות

¹ ישנם גם תכשירים מיוחדים המכילים מרכיבים רפואיים ונועדו לסובלים ממחלות עור שונות או נמצאים בעיצומו של תהליך רפואי בעורם וסובלים מרגישות יתרה לשמש. תכשירים אלו אסורים בשימוש בשבת למרות שיתכנו בני אדם שיטלו אותם רק לשם הגנה מן השמש. לא נאריך בכך כאן.



(הפני משה על הירושלמי שם מבאר, שתכונתם של עלי הגפן לאחות את הפצע בכדי שלא יהיה ניכרת הצלקת שמחמתו), ואותם אסור להניח על המכה בשבת.

הלכה זו של הירושלמי הובאה בסמ"ג (לאוין מצוה ס"ה), ונפסקה בשולחן ערוך (סימן שכח סעיף כ"ד):

"נותנים עלה על גב מכה בשבת, שאינו אלא כמשמרה, חוץ מעלי גפנים שהם לרפואה". יתרה מזו מצינו שם בסעיף כט, שמותר למרוח יין על פצע במטרה לעצור את הדם שלא ימשיך לנבוע, מאחר שאינו מרפא בכך את הפצע עצמו.

עולה לכאורה מהלכה זו, שככל שתכלית הדבר אינה לריפוי אלא רק למניעה של חולי, לא שייכת בזה הגזירה של שחיקת סממנים, ואפילו כאשר הדבר נעשה מול פצע קיים. ולכאורה הוא הדין לגבי קרם הגנה, שתכליתו רק למנוע את החולי ולא לרפא חולי קיים (ובפרט, שגם החולי שאנו חוששים ממנו איננו ברור ומונח לפנינו, ואינו אלא חשש לעתיד הרחוק שבעקבות חשיפה רבה לשמש עלול להתפתח חולי, וכל שכן שאין להתייחס לקרם זה כרפואה). לכן, מצד השימוש בחומר עצמו בשבת, לכאורה אין כל בעיה בכך. אמנם, ישנה בעיה הקשורה לאופן השימוש בתכשירים אלו. תכשירי הגנה קיימים בדרך כלל בקרם למריחה הנספג בעור, ובתרסיס.

אחת מהמלאכות האסורות בשבת היא מלאכת "ממחק", העוסקת בפעולה שנועדה להחליק חומר כלשהו. ליסוד המלאכה עיינו שבת (עה, ב). כך למשל מתבאר בגמרא שם שאסור למרח רטייה בשבת (כלומר למרוח משחה על גבי תחבושת לפני הנחתה על הפצע (עיין רש"י שם ורמב"ם בפירוש המשניות עירובין י, יג) או למרוח שעווה בכדי לסתום חבית. אלא שבגמרא (שם קמו, ב) נחלקו בענין מריחת השעווה רב ושמואל בפרט החשוב לענייננו: "מישחא; רב אסר, ושמואל שרי. מאן דאסר - גזרינן משום שעוה, ומאן דשרי - לא גזרינן".

מהי "מישחא"? מפרש רש"י: "שמן עב". כלומר, למרות שברור הדבר שמריחת שעווה אסורה, כפי ששנינו, ברור לכל הדעות שמריחה של נוזל כמו שמן עב אינה אסורה מן התורה, ונחלקו רב ושמואל האם מדרבנן הדבר אסור או לא (גזירה משום שעווה). הטעם לכך הוא, שמרקמו של השמן מלכתחילה הוא חלק, אף על פי שהוא עבה ואינו נוזלי לגמרי, ואינו דומה לשעווה שהיא קשיחה, ונדרשת מלאכה משמעותית בכדי למרחה על החבית. רבינו חננאל והרי"ף (שם), וכן הרמב"ם (שבת פרק כג הלכה יא) ועוד ראשונים פסקו להלכה שאסור למרוח שמן עב, כדעת רב, וכן פסקו הטור והשו"ע (בסימן שיד, סעיף יא).

בפשטות, איסור זה אינו שייך בדבר נוזלי לגמרי, לא רק במים וכדומה שדבר פשוט הוא, אלא גם בשמן שאינו עב, כמשמעות פירוש רש"י שלא נחלקו אלא בשמן עב, וכך משמע גם בשולחן ערוך, שיש חומרים שבהם מותר בודאי לסתום את פי החבית, עיין שם.



לכן, כאשר קרם הגנה מופיע בצורת שמן, ודאי שמותר להשתמש בו בשבת, ועדיף לחזר אחריו. אבל כאשר יש לפניו רק משחה שיש צורך למרוח אותה על העור, לכאורה יש לאסור את השימוש בה בשבת כאמור.

עם זאת, יש צד להקל בנושא על פי דברי המגן אברהם (סימן שטז, כד). בשולחן ערוך שם (סעיף יא) נפסק שאסור לשפשף ברגליו רוק על גבי קרקע (שאינה מרוצפת), משום משוה גומות, אבל מותר לדורסו לפי תומו, עיין שם הטעם. הנידון שם בשולחן ערוך עוסק רק במריחת העפר שמתגבל ברוק וחשש ממרח שיש בכך, אך לא בחשש האיסור במריחת הרוק עצמו על פני העפר. המגן אברהם מדקדק זאת ומקשה מדוע לא נאסור את הפעולה מחמת מירוח הרוק עצמו? וכך הוא מיישב:

"ויש לומר, דממרח לא שייך אלא כשכוונתו שיתמרח דבר על גבי חבירו, אבל הכא רוצה שיבלע בקרקע".

כלומר: האיסור לא נאמר אלא כאשר כוונת האדם היא להחליק חומר מסויים על פניו של חומר אחר, ולא כאשר כוונתו היא להספיג את החומר כך שייבלע בחומר אחר, כמו במקרה שבו עוסק השולחן ערוך, שכוונתו להספיג את הרוק בעפר. לכן הנידון בשולחן ערוך אינו על מירוח הרוק עצמו, אלא על מירוח העפר המגובל ברוק. לפי זה, גם במריחת קרם הגנה שעל פי הוראות השימוש יש להספיג אותו בעור, לפי דברי המגן אברהם הדבר מותר.

אמנם, יש אומרים שכוונת המגן אברהם היא רק היכן שכוונת האדם היא להעלים את החומר שלא יהיה כלל בעולם, כמו ברוק, אבל בדבר שכך הוא דרך השימוש בו הדבר אסור גם כאשר הוא נספג, והוכיחו כן מדברי המשנה ברורה (סימן שכז ס"ק טז) שאסור למרוח משחה על נעליים, אף שבודאי כוונתו להבליע את המשחה בתוך עור הנעל. ויש שדחו ראייה זאת, בטענה שבמשחת נעליים כוונתו גם להברקת הנעל, והברק נשאר על פני הנעל. בשמירת שבת כהלכתה (חלק א עמוד תקס"א) דן בנושא, והביא עדות בשם החזון איש שנטה להקל בכל מריחת משחה על גוף האדם, ובשם הגרש"ז אויערבאך כתב, שאם ממרח את המשחה עד שכולה נמסה בעור, מותר, אבל אם נשאר ממנה והוא ממרח על העור, אסור. לפי זה, בקרם הגנה ודאי שמצוי שלא כל המשחה נבלעת בעור, ולדעה זו יהיה איסור גם לדעת המגן אברהם. לעומת זאת ביביע אומר (חלק ד או"ח סימן כח אות יג) נטה יותר שאפילו כשנשאר רושם, אם עיקר כוונתו הוא להספיג את החומר בעור, אין בכך איסור, עיין שם. למעשה, ודאי שנכון להשתמש בתכשיר המבוסס על שמן ולא על קרם, וגם בקרם יש להיזהר שלא למרוח שכבה עבה שתישאר על העור אלא בכמות מועטת שיספיגנה בעור לגמרי.